

บทความวิจัย

ความหลากหลายของพืชวงศ์เหงือกปลาหมอ ในป่าภูว จังหวัดบึงกาฬ

รุ่งเพชร ปัญญาวุฒิ¹ สันติ วัฒนานะ² และ กนกอร เรืองสว่าง^{1*}

ได้รับบทความ: 15 มีนาคม 2562

ได้รับบทความแก้ไข: 12 มิถุนายน 2562

ยอมรับตีพิมพ์: 12 มิถุนายน 2562

บทคัดย่อ

การสำรวจพืชวงศ์เหงือกปลาหมอ บริเวณเส้นทางศึกษาธรรมชาติในป่าภูว จังหวัดบึงกาฬ ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2559 ถึงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2561 โดยบันทึกข้อมูลนิเวศวิทยา ระยะเวลาออกดอกและติดผล จัดทำตัวอย่างพรรณไม้แห้งเพื่อเป็นตัวอย่างอ้างอิง และสร้างรูปวิธานระบุชนิด พบพืชวงศ์นี้ จำนวน 26 ชนิด 17 สกุล สกุลที่พบมากที่สุดคือ *Justicia* L. และ *Strobilanthes* Blume พบ 4 ชนิด รองลงมาคือ สกุล *Andrographis* Wall. ex Nees, *Phlogacanthus* Nees และ *Ruellia* L. พบ 2 ชนิด ส่วนสกุลที่พบเพียงหนึ่งชนิด ได้แก่ *Asystasia* Blume, *Barleria* L., *Chroesthes* Benoit, *Dyschoriste* Ness in Wall., *Hemigraphis* Nees, *Hygrophila* R.Br., *Lepidagathis* Willd., *Nelsonia* R.Br., *Peristrophe* Nees, *Phaulopsis* Willd., *Rungia* Nees และ *Staurogyne* Wall. ในจำนวนนี้ไม่สามารถระบุชื่อวิทยาศาสตร์ได้ 2 ชนิด ได้แก่ *Dyschoriste* sp. และ *Strobilanthes* sp.

คำสำคัญ: อนุกรมวิธานพืช การอนุรักษ์ บึงกาฬ

¹ภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง กรุงเทพฯ 10240

²สาขาวิชาชีววิทยา สำนักวิชาวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี นครราชสีมา 30000

*ผู้นิพนธ์ประสานงาน, email: rukanok@yahoo.com

Diversity of Acanthaceae in Phu Wua Forest, Bueng Kan Province

Rungpech Punyawut¹, Santi Watthana² and Kanokorn Rueangsawang¹

Received: 15 March 2019

Revised: 12 June 2019

Accepted: 12 June 2019

ABSTRACT

Acanthaceae species were surveyed along the nature trails in Phu Wua forest, Bueng Kan province from November 2016 to May 2018. Ecological and phonological data, as well as Voucher specimens, were provided. A key to species was constructed. There are 26 species and 17 genera, the most common genera were *Justicia* L. and *Strobilanthes* Blume with four species each. *Andrographis* Wall. ex Nees, *Phlogacanthus* Nees and *Ruellia* L. were the second most common genera with two species each. *Asystasia* Blume, *Barleria* L., *Chroesthes* Benoist, *Dyschoriste* Ness in Wall., *Hemigraphis* Nees, *Hygrophila* R.Br., *Lepidagathis* Willd., *Nelsonia* R.Br., *Peristrophe* Nees, *Phaulopsis* Willd., *Rungia* Nees and *Staurogyne* Wall. were found in one species each. Among these, two species *Dyschoriste* sp. and *Strobilanthes* sp. could not be identified.

Keywords: Plant taxonomy, Conservation, Bueng Kan

¹Department of Biology, Faculty of Science, Ramkhamhaeng University, Bangkok 10240

²School of Biology, Institute of Science, Suranaree University of Technology, Nakhon Ratchasima 30000

*Corresponding author, email: rukanok@yahoo.com

บทนำ

พืชวงศ์เหงือกปลาหมอ (Acanthaceae) กระจายพันธุ์ในเขตร้อนและกึ่งร้อน บางชนิดกระจายพันธุ์ในเขตอบอุ่นมีศูนย์กลางการกระจายพันธุ์บริเวณอินโดนีเซีย มาเลเซีย แอฟริกาใต้ บราซิล และอเมริกากลางทั่วโลกมีพืชวงศ์นี้ 210 สกุล ประมาณ 4,000 ชนิด [1] ประเทศไทยรายงานพบพืชวงศ์นี้ 40 สกุล ประมาณ 250 ชนิด [2] โดย Hansen [3] จำแนกพืชวงศ์นี้ออกเป็น 4 วงศ์ย่อย ได้แก่ Acanthoideae, Nelsonioideae, Ruellioideae และ Thunbergioideae และจำแนกวงศ์ย่อย Ruellioideae เป็น 4 เผ่า คือ Andrographideae, Justicieae, Lepidagathideae และ Ruellicae ปัจจุบันมีการศึกษาทบทวนอนุกรมวิธานบางส่วนของพืชวงศ์นี้ได้แก่ เผ่าย่อย Ruellicae และ Andrographinae [4] และสกุล *Justicia* [5]

พืชวงศ์นี้มีคุณค่าทางเศรษฐกิจที่หลากหลายและบางชนิดนำมาใช้ประโยชน์ด้านสมุนไพร เช่น ทุกส่วนของฟ้าทะลายโจร (*Andrographis paniculata* (Burm. f.) Wall. ex Nees) รักษาอาการเจ็บคอ ใบของเสลดพังพอนตัวผู้ (*Barleria lupulina* Lindl.) แก้แมลงกัดต่อย [6] ทุกส่วนของอังกาบหนู (*B. prionitis* L.) เป็นยาขับปัสสาวะ รากของสังกรณี (*B. strigosa* Willd.) นำมาถอนพิษไข้แก้ร้อนใน และใบของรางจืด (*Thunbergia laurifolia* Lindl.) นำมาต้มเป็นยาถอนพิษ [7] บางชนิดดอกมีสีส้มสวยงามนิยมนำมาปลูกเป็นไม้ดอกไม้ประดับ เช่น ใบเงิน (*Graptophyllum pictum* (L.) Griff.) อังกาบสีปูน (*Crossandra infundibuliformis* (L.) Nees) ตรีชวา (*Justicia betonica* L.) ช้องนาง (*Thunbergia erecta* (Benth.) T. Anderson) และ เข็มม่วง (*Eranthemum tetragonum* A. Dietr. ex Nees) เป็นต้น

ป่าภูวี่ จังหวัดบึงกาฬ ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยใกล้กับพรมแดนสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว โดยอยู่ห่างจากชายแดนประมาณ 2 กิโลเมตร ครอบคลุมตำบลหนองเดิ่น บุ่งคล้า และโคกกวาง อำเภอบุ่งคล้า ตำบลบ้านต้อและโสกก้าม อำเภอเซกา ตำบลชัยพร อำเภอบึงกาฬ และตำบลท่าดอกคำ อำเภอบึงโขงหลง จังหวัดบึงกาฬ สภาพพื้นที่เป็นดินทรายมีความสูงระดับน้ำทะเล 150-400 เมตร ฤดูร้อน อากาศค่อนข้างแห้งแล้งและมักเกิดไฟป่าเป็นประจำ และฤดูฝน มีฝนตกชุก ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยต่อปี 1,000-1,700 ลูกบาศก์เมตร ลังคมพืชโดยส่วนใหญ่เป็นป่าเต็งรังและป่าดิบแล้ง มีเพียงส่วนน้อยที่เป็นทุ่งหญ้าและป่าไผ่กระจายจัดกระจายทั่วไป [8] ด้านความหลากหลายของพรรณไม้วงศ์เหงือกปลาหมอยังไม่มีการศึกษาในป่าภูวี่มาก่อน ดังนั้นวัตถุประสงค์ของการศึกษาค้นคว้าเพื่อรวบรวมข้อมูลความหลากหลายชนิดของพรรณไม้สำหรับเพิ่มเติมข้อมูลในการจัดทำหนังสือพรรณพฤกษชาติของประเทศไทย และเพื่อเป็นแนวทางในการวางแผนการอนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ของพรรณไม้อย่างยั่งยืนต่อไป

วิธีการวิจัย

ศึกษาและสำรวจตัวอย่างพืชในป่าภูวี่บริเวณเส้นทางศึกษาธรรมชาติ ในช่วงเดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2559 ถึงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2561 บันทึกข้อมูลในภาคสนาม ลักษณะนิสัย สีของกลีบดอก กลีบเลี้ยง สีของผล และนิเวศวิทยา รวมถึงพิจารณาจำนวนประชากรที่พบโดยการนับจำนวนต้นต่อพื้นที่การศึกษาทั้งหมด ซึ่งเกณฑ์ในการศึกษาจำนวนประชากรแบ่งเป็น พบน้อย คือพบบางบริเวณและมีจำนวนน้อย พบปานกลาง คือ พบหลายบริเวณแต่มีจำนวนน้อย และพบมาก คือพบหลายบริเวณและมีจำนวนมาก (ตารางที่ 1) พร้อมถ่ายภาพ เก็บตัวอย่างและอัดด้วยแผ่นอัดพันธุ์ไม้ และรักษาเป็นตัวอย่างแห้ง (voucher

specimen) ไม้ที่หอพรรณไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช (BKF) ตรวจสอบเอกลักษณ์และระบุชื่อวิทยาศาสตร์ของพืชโดยใช้รูปวิธานของ Imlay [9] บรรยายลักษณะพืชตามหลักอนุกรมวิธาน และสร้างรูปวิธานระบุชนิด บันทึกชื่อพื้นเมือง [2] และข้อมูลพืชต่างถิ่นในพื้นที่อนุรักษ์ [10]

ผลการวิจัย

พบพืชวงศ์เหียงอกปลาหม้อ จำนวน 17 สกุล 26 ชนิด (ตารางที่ 1 และ รูปที่ 1-2) ลักษณะประจำวงศ์เป็นไม้ล้มลุก ไม้พุ่ม ไม้ต้นขนาดเล็ก หรือไม้เลื้อย ไม้มีหูใบ ใบเดี่ยวเรียงตรงข้ามสลับตั้งฉาก ดอกออกตามซอกใบ หรือปลายยอด เป็นดอกช่อหรือดอกเดี่ยว ใบประดับคล้ายใบหุ้มดอก ดอกสมมาตรด้านข้างหรือสมมาตรตามรัศมี ดอกสมบูรณ์เพศ กลีบเลี้ยงเชื่อมติดกันปลายแยกเป็น 5 กลีบ กลีบดอกโคนเชื่อมติดกันปลายแยกเป็น 5 กลีบ หรือแยกเป็น 2 ปาก เกสรเพศผู้มี 4 อัน ล้วนสอง ยาวสอง หรือมี 2 อัน ติดด้านในกลีบดอก รังไข่แต่ละห้องมี 2-9 ออวูล ผลแห้งแตก เมล็ดมี 2 ถึงหลายเมล็ด และมีหรือไม่มีตะขอเกี่ยวเมล็ด นำมาสร้างรูปวิธานระบุชนิดได้ดังนี้

รูปวิธานระบุชนิด

1. ใบไม่มีซิส์โทลิต	2
1. ใบมีซิส์โทลิต	5
2. ไม่มีตะขอเกี่ยวเมล็ด	3
2. มีตะขอเกี่ยวเมล็ด	4
3. เกสรเพศผู้มี 2 อัน	14. <i>Nelsonia canescens</i>
3. เกสรเพศผู้มี 4 อัน	22. <i>Staurogyne parvicaulis</i>
4. ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง ใบประดับ ยาว 5-7 มม.	18. <i>Phlogacanthus vitellinus</i>
4. ช่อดอกแบบช่อเชิงลด ใบประดับ ยาว 15-18 มม.	17. <i>Phlogacanthus chirayupinianus</i>
5. ดอกตูม กลีบดอกบิดเวียน	6
5. ดอกตูม กลีบดอกซ้อนเหลื่อม	13
6. กลีบดอกปลายแยกเป็นสองปาก	8. <i>Hygrophila ringen</i>
6. กลีบดอกปลายแยกเป็น 5 กลีบ	7
7. รังไข่มี 5-9 ออวูล	8
7. รังไข่มี 2 ออวูล	9
8. ช่อดอกแบบช่อเชิงลด ก้านดอกสั้นหรือไม่มี	19. <i>Ruellia repens</i>
8. ช่อดอกแบบช่อกระจุกซ้อน ก้านดอก ยาว 2-3 ซม.	20. <i>Ruellia tuberosa</i>
9. หลอดกลีบดอก ยาว 7-8 มม. อับเรณูมีเดือย	16. <i>Phalopsis dorsiflora</i>
9. หลอดกลีบดอก ยาว 15-37 มม. อับเรณูไม่มีเดือย	10
10. ใบรูปหอก ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง	23. <i>Strobilanthes aprica</i>
10. ใบรูปไข่หรือรูปรี ช่อดอกแบบช่อเชิงลด	11

11. กลีบเลี้ยงแยกเป็น 2 แฉก ปลายใบประดับยาวคล้ายหาง **25. Strobilanthes brandisii**
11. กลีบเลี้ยงปลายแยกเป็น 5 แฉก ปลายใบประดับแหลม 12
12. ใบประดับรูปหัวใจ ปลายมน หรือเว้าบวม **24. Strobilanthes auriculata**
12. ใบประดับรูปรี ปลายแหลม **26. Strobilanthes sp.**
13. รังไข่มี 4-8 ออวูล 14
13. รังไข่มี 2 ออวูล 16
14. เกสรเพศผู้ 4 อัน **7. Hemigraphis alternata**
14. เกสรเพศผู้ 2 อัน 15
15. ใบรูปหอก ช่อดอกแบบช่อแยกแขนง **2. Andrographis paniculata**
15. ใบรูปไข่ ช่อดอกแบบช่อกระจະ **1. Andrographis laxiflora**
16. มีหนามตามข้อ กลีบเลี้ยงมี 4 กลีบ **4. Barleria lupulina**
16. ไม่มีหนามตามข้อ กลีบเลี้ยงมี 5 กลีบ 17
17. เกสรเพศผู้ 4 อัน 18
17. เกสรเพศผู้ 2 อัน 21
18. อับเรณูไม่มีเดือย **13. Lepidagathis incurva**
18. อับเรณูมีเดือย 19
19. ใบรูปหอก ช่อดอกแบบกระจุกรอบข้อ **6. Dyschoriste sp.**
19. ใบรูปไข่ ช่อดอกแบบช่อกระจະ 20
20. ใบบางคล้ายกระดาษ รังไข่มีขน ผิวเมล็ดขรุขระ **3. Asystasia gangetica**
20. ใบหนาค่อนข้าง รังไข่เกลี้ยง ผิวเมล็ดมีขนสาก **5. Chroesthes lanceolata**
21. กลีบดอกด้านล่างหุ้มเกสรเพศผู้และเพศเมีย อับเรณูไม่มีเดือย **15. Peristrophe lanceolaria**
21. กลีบดอกด้านล่างไม่หุ้มเกสรเพศผู้และเพศเมีย อับเรณูมีเดือย 22
22. ใบประดับขอบบางใสและเป็นคลื่น ผลรูปไข่ ยาว 2-3 มม. **21. Rungia pectinata**
22. ใบประดับไม่มีขอบบางใส ผลรูปรี หรือทรงกระบอก ยาว 10-16 มม. 23
23. ช่อดอกแบบกระจุกรอบข้อ ไม่มีก้านช่อดอก **10. Justicia quadrifaria**
23. ช่อดอกแบบช่อเชิงลด ก้านช่อดอกยาว 2-30 มม. 24
24. ใบประดับรูปหอก ก้านช่อดอกมีขน **9. Justicia gendarussa**
24. ใบประดับรูปเกือบกลม หรือรูปรี ก้านช่อดอกเกลี้ยง 25
25. ใบรูปไข่ หรือรูปรี ขอบใบมีขน ใบประดับย่อยมี 2-3 ใบ **11. Justicia subcoriacea**
25. ใบรูปหอก ขอบใบเรียบ ใบประดับย่อยมี 1-2 ใบ **12. Justicia ventricosa**

รูปที่ 1 พืชวงศ์เหงือกปลาหมอ ในป่าภูว้าว: ก. *Andrographis laxiflora*; ข. *An. paniculata*; ค. *Asystasia gangetica*; ง. *Barleria lupulina*; จ. *Chroesthes lanceolata*; ฉ. *Dyschoriste* sp.; ช. *Hemigraphis alternata*; ซ. *Hygrophila ringen*; ญ. *Justicia gendarussa*; ฎ. *J. subcoriacea*; ฏ. *J. ventricosa*; ฎ. *Lepidagathis incurva*

รูปที่ 2 พืชวงศ์เหงือกปลาหมอ ในป่าภูวี่ว: ก. *Nelsonia canescens*; ข. *Peristrophe lanceolaria*; ค. *Phaulopsis dorsiflora*; ง. *Phlogacanthus chirayupinianus*; จ. *Phl. vitellinus*; ฉ. *Ruellia repens*; ช. *Rungia pectinata*; ซ. *Staurogyne parvicaulis*; ฌ. *Strobilanthes aprica*; ฎ. *Stro. auriculata*; ฏ. *Stro. brandisii*; ฐ. *Strobilanthes* sp.

ตารางที่ 1 พืชวงศ์เหงือกปลาหมอที่พบในป่าภูวัญ จังหวัดบึงกาฬ (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อพื้นเมือง	ช่วงเวลา ออกดอก	จำนวน ประชากร	พืชต่างถิ่น
Andrographis				
1. <i>A. laxiflora</i> (Blume) Lindau	หญ้าบังไพร	ธ.ค.-มี.ค.	+++	-
2. <i>A. paniculata</i> (Burm. f.) Wall. ex Nees	ฟ้าทะลายโจร	มิ.ย.-เม.ย.	+++	✓
Asystasia				
3. <i>A. gangetica</i> (L.) T. Anderson ssp. <i>micrantha</i> (Nees) Ensermu	บาทยา	ต.ค.-ก.พ.	+++	✓
Barleria				
4. <i>B. lupulina</i> Lindl.	เสลดพังพอน	ธ.ค.-ก.พ.	+	✓
Chroesthes				
5. <i>C. lanceolata</i> (T. Anderson) B. Hansen	คอกม้าแตก	ม.ค.-พ.ค.	++	-
Dyschoriste				
6. <i>Dyschoriste</i> sp.	-	ก.ย.-ต.ค.	+++	-
Hemigraphis				
7. <i>H. alternata</i> (Burm. f.) T. Anderson	ดาษตะกั่ว	ส.ค.-พ.ค.	+++	✓
Hygrophila				
8. <i>H. ringen</i> (L.) R. Br. ex Spreng.	น้ำดับไฟ	พ.ย.-ธ.ค.	++	-
Justicia				
9. <i>J. gendarussa</i> Burm. f.	สันพร้าวมอญ	ส.ค.-ธ.ค.	++	✓
10. <i>J. quadrifaria</i> (Nees) T. Anderson	-	ต.ค.-ธ.ค.	+	-
11. <i>J. subcoriacea</i> Ridl.	-	ส.ค.-เม.ย.	+++	-
12. <i>J. ventricosa</i> Wall. ex Hook. f.	บัวฮาดำ	ส.ค.-เม.ย.	+++	-
Lepidagathis				
13. <i>L. incurva</i> Buch. Ham. ex D. Don	หญ้าขนไก่	พ.ย.-ธ.ค.	++	-
Nelsonia				
14. <i>N. canescens</i> (Lam.) Spreng.	เสลดพังพอน	ต.ค.-ม.ค.	++	-
Peristrophe				
15. <i>Per. lanceolaria</i> (Roxb.) Nees	หัวชะอำ	ต.ค.-ธ.ค.	++	-
Phaulopsis				
16. <i>Pha. dorsiflora</i> (Retz.) Santapau	น้ำหมอกบ่อวาย	ส.ค.-ม.ค.	+++	-
Phlogacanthus				
17. <i>Phl. chirayupinlanus</i> W. Somprasong & S. Vajrodya	ฮ่อมจิริยาพูพิน	พ.ย.-ธ.ค.	+	-
18. <i>Phl. vitellinus</i> T. Anderson	-	ธ.ค.-มี.ค.	+	-

ตารางที่ 1 พืชวงศ์เหงือกปลาหมอที่พบในป่าภูวัญ จังหวัดบึงกาฬ (ต่อ)

ชื่อวิทยาศาสตร์	ชื่อพื้นเมือง	ช่วงเวลา ออกดอก	จำนวน ประชากร	พืชต่างถิ่น
<i>Ruellia</i>				
19. <i>Rue. repens</i> L.	จำหอม	ส.ค.-ม.ค.	+	-
20. <i>Rue. tuberosa</i> L.	ต้อยติ่ง	พ.ค.-มี.ค.	+++	✓
<i>Rungia</i>				
21. <i>Run. pectinata</i> (L.) Nees	สันพร้าว	พ.ย.-พ.ค.	+++	-
<i>Staurogyne</i>				
22. <i>Sta. parvicaulis</i> B. Hansen	กราบสี่เชียงใหม่	ม.ค.-พ.ค.	+	-
<i>Strobilanthes</i>				
23. <i>Stro. aprica</i> (Hance) T. Anderson	พญาสามราภ	ก.ย.-ธ.ค.	+	-
24. <i>Stro. auriculata</i> Nees	จำฮ่อม	ต.ค.-ม.ค.	+++	-
25. <i>Stro. brandisii</i> T. Anderson	-	พ.ย.-มี.ค.	+++	-
26. <i>Strobilanthes</i> sp.	-	พ.ย.-เม.ย.	+++-	-

หมายเหตุ: จำนวนประชากร: + พบน้อย พบบางบริเวณและมีจำนวนน้อย (พบ 1-10 ต้น), ++ พบปานกลาง พบหลายบริเวณแต่มีจำนวนน้อย (พบ 11-30 ต้น), พบมาก พบหลายบริเวณและมีจำนวนมาก (พบ 31-60 ต้น หรือกระจายทั่วไปในพื้นที่ศึกษา)

สรุปและวิจารณ์ผลการวิจัย

จากผลการศึกษาพืชวงศ์เหงือกปลาหมอในป่าภูวัญ สกุกที่พบมากที่สุดคือ *Justicia* และ *Strobilanthes* จำนวนสกุกละ 4 ชนิด รองลงมาคือ *Andrographis*, *Phlogacanthus* และ *Ruellia* จำนวนสกุกละ 2 ชนิด ส่วนสกุกที่พบเพียงหนึ่งชนิด ได้แก่ *Asystasia*, *Barleria*, *Chroesthes*, *Dyschoriste*, *Hemigraphis*, *Hygrophila*, *Lepidagathis*, *Nelsonia*, *Peristrophe*, *Phaulopsis*, *Rungia* และ *Staurogyne* ไม่สามารถระบุชื่อวิทยาศาสตร์ได้ 2 ชนิด ได้แก่ *Dyschoriste* sp. และ *Strobilanthes* sp. เนื่องจากลักษณะของพืชที่พบแตกต่างจากคำบรรยายลักษณะในเอกสารที่ใช้ตรวจสอบ จึงคาดว่าอย่างน้อยอาจเป็นพืชที่ไม่เคยมีรายงานมาก่อนในประเทศไทย (new record) ซึ่งลักษณะลักษณะทางสัณฐานวิทยาของ *Dyschoriste* sp. คล้ายคลึงกับ *D. erecta* C.B. Clarke มีรายงานพบในประเทศแคนาดา เม็กซิโก กานา แทนซาเนีย และยูกันดา แต่มีความแตกต่างที่รูปร่างใบ ลักษณะของขน และลักษณะของช่อดอก และ *Strobilanthes* sp. มีลักษณะทางสัณฐานวิทยาคล้ายคลึงกับ *Stro. dimorphotricha* Hance. มีรายงานพบในประเทศจีน อินเดีย เมียนมาร์ กัมพูชา ลาว เวียดนาม แตกต่างกันที่ลักษณะของใบประดับ และลักษณะของช่อดอก

ลักษณะที่นำมาใช้ในการสร้างรูปวิธานระบุชนิดพืชได้แก่ การมีหรือไม่มีซิสโทลิตที่ใบ รูปร่างเนื้อใบ และขนาดของใบ ชนิดของช่อดอก รูปร่างและขนาดของใบประดับ สมมาตรของดอก การซ้อนเหลื่อมหรือบิดเวียนของกลีบดอกตูม จำนวนแฉกของกลีบเลี้ยง จำนวนเกสรเพศผู้ การมีหรือไม่มีเดือยที่อับเรณู จำนวนออวุล รูปร่างและขนาดของผล และการมีหรือไม่มีตะขอเกี่ยวเมล็ด

เมื่อเปรียบเทียบการศึกษานี้กับการศึกษาของ Somprasong และคณะ [4] ในประเทศไทย รายงานพบพืชเผ่าย่อย Barleriinae จำนวน 3 สกุล 15 ชนิด และ Andrographinae จำนวน 4 สกุล 23 ชนิด ในการศึกษาครั้งนี้พบ 5 สกุล 7 ชนิด ได้แก่ *Andrographis laxiflora*, *A. paniculata*, *Barleria lupulina*, *Chroesthes lanceolata*, *Lepidagathis incurva*, *Phlogacanthus vitellinus* และ *Phl. chirayupinianus* โดย *Phl. chirayupinianus* เป็นชนิดที่ไม่มีในรายงานการพบที่ป่าภูวู จังหวัดบึงกาฬ เนื่องจากการศึกษานี้เป็นการสำรวจและเก็บตัวอย่างพรรณไม้เฉพาะในป่าภูวู จังหวัดบึงกาฬเท่านั้นจึงพบพืชน้อยกว่าการศึกษาโดย Somprasong และคณะ [4] ซึ่งศึกษาในประเทศไทย

Rueangsawang และคณะ [5] ศึกษาพืชสกุล *Justicia* ในประเทศไทย จำนวน 48 ชนิด การศึกษานี้พบ 4 ชนิด ได้แก่ *Justicia gendarussa*, *J. quadrifaria*, *J. subcoriacea* และ *J. ventricosa* ซึ่งการกระจายพันธุ์ของ *Justicia gendarussa*, *J. quadrifaria*, *J. subcoriacea* สอดคล้องกับในรายงานของ Rueangsawang และคณะ [5] และพบว่า *J. ventricosa* มีเขตการกระจายพันธุ์ในประเทศไทย บริเวณภูผาม่าน อุทยานแห่งชาติภูผาม่าน Rueangsawang และคณะ [5] การศึกษานี้พบพืชชนิดนี้ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูวู จึงเป็นการรายงานแหล่งการกระจายพันธุ์ใหม่

จากการสำรวจพืชวงศ์เหงือกปลาหมอที่มีจำนวนประชากรมาก คือ พบหลายบริเวณและมีจำนวนมาก จำนวน 13 ชนิด ได้แก่ *Andrographis laxiflora*, *A. paniculata*, *Asystasia gangetica*, *Dyschoriste* sp., *Hemigraphis alternata*, *Justicia subcoriacea*, *J. ventricosa*, *Phaulopsis dorsiflora*, *Ruellia tuberosa*, *Rungia pectinata*, *Strobilanthes auriculata*, *Stro. brandisii* และ *Strobilanthes* sp. พืชที่มีประชากรปานกลาง คือ พบหลายบริเวณและมีจำนวนน้อย จำนวน 6 ชนิด ได้แก่ *Chroesthes lanceolata*, *Hygrophila ringen*, *Justicia gendarussa*, *Lepidagathis incurva*, *Nelsonia canescens* และ *Peristrophe lanceolaria* และพืชที่มีจำนวนประชากรน้อย คือ พบบางบริเวณและมีจำนวนน้อย จำนวน 7 ชนิด ได้แก่ *Barleria lupulina*, *Justicia quadrifaria*, *Phlogacanthus chirayupinianus*, *Phl. vitellinus*, *Ruellia repens*, *Staurogyne parvicaulis* และ *Strobilanthes aprica* นอกจากนี้จากการตรวจสอบรายชื่อพืชต่างถิ่นและพืชรุกรานของสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม [10] พบว่า *Andrographis paniculata*, *Barleria lupulina*, *Hemigraphis alternate* และ *Justicia gendarussa* เป็นพืชต่างถิ่น (alien species) และ *Asystasia gangetica* และ *Ruellia tuberosa* เป็นพืชต่างถิ่นรุกราน (invasive alien species) และจากการตรวจสอบพบว่า *Chroesthes lanceolata* อยู่ในบัญชีรายชื่อพืชที่ถูกระงับในประเทศไทย [11]

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณหัวหน้าและเจ้าหน้าที่เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูวัว จังหวัดบึงกาฬ ที่อำนวยความสะดวกในการเก็บข้อมูลในภาคสนาม ภัณฑารักษ์พิพิธภัณฑ์พืช BKF สำหรับความอนุเคราะห์ในการศึกษาตัวอย่างพรรณไม้แห้ง และภาควิชาชีววิทยา คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ที่เอื้อเฟื้อสถานที่ในการทำการศึกษาวิจัย

เอกสารอ้างอิง

1. Christenhusz, M. J., Fichael, F., & Chase, W. (2017). Plant of the world. Kew, Royal Botanic Gardens, pp. 563-566.
2. Pooma, R., & Suddee, S. (2014). Thai plant names, Tem Smitinand. revised edition 2014. Bangkok. Office of the Forest Herbarium, Department of National Park, Wildlife and Plant Conservation. (in Thai)
3. Hansen, B. (1985). Studies on the Acanthaceae of Thailand. *Flora Malesiana Bulletin*, 9, 173-178.
4. Somprasong, W., Vajrodya, S., & Chayamarit, K. (2014). Taxonomic Study of the subtribe Andrographinae, tribe Ruellieae, family Acanthaceae in Thailand. *Thai Agricultural Research Journal*, 33(1), 85-97. (in Thai)
5. Rueangsawang, K., Chantaranothai, P., & Simpson, D.A. (2013). Taxonomic notes on the genus *Justicia* (Acanthaceae) from Thailand. *Phytotaxa*, 130(1), 43-49.
6. Gritsanapan, W. (1984). Herbal tips. Bangkok. T. P. Print Companies, Inc. p. 127. (in Thai)
7. Phetplai, D., Chansuvanich, N., & Charnprasert, C. (eds.). (1995). Medicinal plant in Thailand. Bangkok: Office of the Department of Medical Sciences. (in Thai)
8. Pooma, R., & Suddee, S. (2015). Threatened plant of Phu Wua–Phu Langka forests. Bangkok. Office of the Forest Herbarium, Department of National Park, Wildlife and Plant Conservation. (in Thai)
9. Imlay, J. B. (1938). Contributions to the flora of Siam Additamenta 51. *Bulletin Miscellaneous Information, Kew*, 1939, 109-150.
10. Pooma, R., & Suddee, S. (2013). Invasive plants in protected area. Bangkok. Office of the Forest Herbarium, Department of National Park, Wildlife and Plant Conservation. (in Thai)
11. Chamchumroon, V., Suphuntee, N., Tetsana, N., Poopath, M., & Tanikkool, S. (2017). Threatened plants in Thailand. p. 24.

